

A katolikus és református egyházak uniójának kérdésköre a *Sárospataki Füzetek* és a *Sárospataki (Református) Lapok* hasábjain a 19. században

Godzsák Attila

A *Sárospataki Füzetek* és a *Sárospataki (Református) Lapok* hasábjain több ízben foglalkoztak a protestáns unió létrehozásával, a református és evangélikus egyház egyesülésének lehetőségeivel, irányvonalával. Azonban néhány esetben egy sokkal ritkábban felmerülő – bár a felszín alatt kétségtelenül lappangó – kérdéskör, a katolikus és református egyház egyesülésének lehetőségei is napirendre kerültek. A két egyház – különösen a református – egymáshoz viszonyulásának vizsgálatához kiváló talajt biztosít ez a két lap. Mielőtt azonban erre rátérnénk, néhány sorban ismerjük meg a két vizsgált sajtóorgániumot.

1857 nyarán indult útnak a *Sárospataki Füzetek*. Ezzel egyébként az egyik legkorábbi református lap volt Magyarországon és a legkorábbi lap Zemplén megyében.¹

A magyar református egyház időszaki sajtójának előtörténete 1793-ban vette kezdetét, amikor Ambrózy Sámuel beszercebányai evangélikus lelkész kiadta a *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales Evangelicorum Augustanae et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia* [Az Austriai Birodalomban levő Ágostai és Helvét Hitvallású Evangélikusok Új Egyházi és Iskolai Évkönyvei] c. folyóiratát. E közös evangélikus és református egyházi, negyedévenként megjelenő latin nyelvű folyóirat 1803-ig élt, amely idő alatt kilenc füzete jelent meg (az 1795 és 1802 között szünetelt). Az első magyar nyelvű református folyóirat a Fábíán József veresbényi református lelkész által szerkesztett *Prédikátori Tár* volt. Első kötete 1805-ben látott napvilágot – 1806-ban Fábíánhoz társult Lácza József lelkész –, de 1807-ben megszűnt. Összesen három kötete jelent meg, egy-egy kötet négy fogásból (füzetből) állott és alcíme szerint olyan gyűjtemény kívánt lenni, amelyben „a prédikátori hivatalra tartozó mindenféle szükséges dolgok egymás után röviden feltaláltatnak”.²

Ezt még követte egy szintén hasonló *Lelkipásztori Tárház* c. pesti lap, mely csupán 1818-ban jelent meg. De az első lap, melyben a prédikációk mellett helyet kaptak az egyházi közélet kérdései, a nevelés, iskolaügy, a tudományos irodalom, egyháztörténelem, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* volt, mely 1842 és 1848 között működött. Ezt követte „második gene-

¹ A megyei lapok datálásában a következő források voltak segítségünkre: FÜLÖP ATTILA: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1842–1963. Miskolc, 1964.; CSATLÓS ISTVÁNNÉ: Abaúj-Torna, Gömör-Kishont és Zemplén megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1918-ig. Miskolc, 1989.

² CZEGLE IMRE: A református időszaki sajtó. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből, 1867–1978. Főszerk.: Bartha Tibor – Makkai László. Bp., 1983. (Studia et acta ecclesiastica, V.) 474–479. p. Online: Magyar Nemzeti Digitális Archívum, mandadb.hu – 2019. december. (továbbiakban: CZEGLE, 1983.) 203. p.

rációként” – ha a kolozsvári, erdélyi kiadásokat nem nézzük – a *Sárospataki Füzetek* és a vele egy évben induló *Debreceni Főiskolai Lapok*.³

Visszatérve a *Sárospataki Füzetek*hez, a folyóirat alcíme *Protestáns és tudományos folyóirat*, mely „Egyház és nevelés, tudomány és irodalom körében” adott közre tanulmányokat, cikkeket, közleményeket. 1869-ben jelent meg az utolsó lapszáma, majd 1904-ben indult újra két évfolyam erejéig egy azonos nevű utódlap.

1882 és 1905 között *Sárospataki Lapok* címen, a Sárospataki Irodalmi Kör közlönyeként jelent meg egy lap heti rendszerességgel, mely tájékoztatta az olvasóközönséget a kálvinista egyházban történt kulturális eseményekről, tudományos eredményekről, vallási reformokról, a hívekre és egyházi tisztviselőkre vonatkozó jogszabályokról, rendeletekről. Azonban a lap munkatársai és stílusa iránt az egyházon belül indított támadások következtében a tiszáninneri egyházkerület 1905-ös közgyűlése a lap anyagi támogatásának megvonása mellett döntött. Az egyházkerület és a főiskola részéről azonnal felmerült a probléma, hogy ha megszűnik a lap, akkor nincs olyan orgánus, amely az egyházkerületben történő eseményekről tájékoztatna.

Ezért folytatólag *Sárospataki Református Lapok – A Tiszáninneri Ev. Ref. Egyházkerület és a Sárospataki Főiskola közlönye* címmel újraindították a lapot, mely 1907-től kezdve egyre inkább a pataki tanárok tudományos felfedezéseinek, fejtegetéseinek orgánusává vált. Az 1919-es tanácsköztársaság a lapot betiltotta, és csak 1921-ben indult újra. Ettől kezdve szinte kizárólag az egyház közlönyeként szolgált, majd pedig 1948 decemberében szűnt meg.

A történelmi háttér

Ugyan nem kívánunk a század teljes uniós irodalmával foglalkozni, de ahhoz, hogy el tudjuk a korban helyezni a lapokban megjelent írásokat, és megértsük azok egyes utalásait, röviden át kell tekintenünk a 19. század uniós irodalmát. A században az egyik első munka, mely ilyen jellegű gondolatokat fogalmaz meg, a református Kolmár József 1817-es *Kegyelem temploma* címen nyomtatásban is megjelent prédikációja, azonban ő nem hitbéli, hanem szeretetbéli egyesülést prédikált, szavai kevés értő fület találtak ekkor.⁴

Az egyik reagáló Kovács József dadai katolikus plébános volt, aki *Igazság temploma* címmel írt reakciót, melyben kifejti, hogy véleménye szerint Kolmár a vallástalanságra nyit utat: „Meggondoltad-e, hogy amely fegyvert emelsz a Katholica Anyaszentegyházra, ugyanazt fordítyák a hitetlenek a te Ekklezsiád-nak pusztítására is?” Kolmár nem felelt Kovács

³ CZEGLE, 1983. 203–204. p. Kontroll-adatbázis a protestáns sajtóról készült 1284 tételt tartalmazó gyűjtés: KISS ENDRE JÓZSEF: Bodrog-parti könyvesház. Sárospatak, 2016. 208–254. p. (A gyűjtés vélhetően elütés miatt 1826-os kiadásúnak írja a valójában 1926-os szentesi kiadású *Tiszamellék* c. lapot, továbbá az 1842-es kiadású, szintén Sárospatakon a Sárospataki Ifjúsági Egyesület által kiadott *Nincs többé unalom* c. lapot egyéb forrásban – többek között az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisában – nem találtam.)

⁴ KIRÁLY KELEMEN: Katolikus-protestáns egységtörekvés története Magyarországon. New Brunswick, 1965. (továbbiakban: KIRÁLY, 1965.) 40. p.

vádjaira, de még abban az évben egy újabb prédikációjával keltett feltűnést, ugyanis nem az akadályok elgörgetésére koncentrált, hanem csak felsorolja panaszait a megosztottság miatt. Erre még két felelet érkezett egy névtelen szerző és Fejér György egyetemi paptanár tollából.⁵

A katolikus szerzők ekkortájt még többnyire németről fordított ellenreformációs írásokkal kívánták az egységet – azaz a rekatolizációt – előremozdítani.⁶

Az egykori sárospataki teológushallgató Balogh Péter, aki áttért a katolicizmusra, 1823-ban adott ki egy írást *Reggeli gondolatok a keresztény Vallások Egyesülhetésekről melyekre 1819-ben Theodul Estvéinek olvasása ébresztett, most pedig levél formájában kinyilatkoztatott egy Ifjú Hazafi, Pesten* címmel. Ő öntudatos vallási életet és lelkiismereti szabadságot hirdet. Szerinte az emberek egyesével tudnak lelkileg közeledni, mert rajtuk múlik az egység ügye, épp ezért először a reformátusoknak és evangélikusoknak kell egységre jutniuk, utána lehetne a katolikusokkal egységre törekedni. Felemlít példákat is a világból, az evangélikus Poroszország rendeletileg írta elő a templomképek festését, Angliában az oltár előtt térdelve veszik magukhoz az úrvacsorát az anglikán protestánsok. Szerinte ezek itthoni megvalósulása után Róma egyházfegyelmi kérdésekben tehetnek engedményeket, pl. a két szín alatti áldozás.⁷

1822-ben Báthory (Báthori) Gábor szuperintendens, aki egyébként lehetetlennek tartja az uniót, két beszédet tartott, melyek újabb hullámát indították el a vitáknak. Ezek a beszédek írásban is megjelentek *Az Evangéliumi kér. Tolerantia két prédikációban előadva. Melyek közül az elsőben az mutatattik meg, hogy a Keresztényeknek a vallás dolgában egy értelemre jutásuk lehetetlen. A másodikban, hogy a vallások közt levő különbségek ellent- állván, a Hazafiaknak nyugodalmasan, tsendesen és boldogan élhetnek együtt* címmel, majd egy harmadik írás is napvilágot látott a tollából rövidesen, *Lehet-e van-e egyedül idvezítő Ekklezsia, s ha lehet, s van, melyik az?* címmel. A beszédeket a katolikusok sértőnek és tévedésekkel telinek találták. Báthory szerint a katolikusok rekatolizálni akarnak engedmények nélkül, nem pedig egyesülni. Az ő prédikációira először egy névtelenségben maradó katolikus pap válaszolt, majd Ágoston János katolikus egyetemi paptanár, de reagált rá Guzmics Izidor is, akiről lejjebb részletesen fogunk szólni. A névtelen szerző a vádak visszautasítása után személyeskedő hangsúlyban ír, Ágoston János szintén élesen támadta a szerzőt,⁸ *Vizsgálata azon prédikációnak: Lehet-e, van-e egyedül idvezítő ekklezsia?* címmel.⁹ Azonban meg kell említeni, hogy „fogyás” tekintetében igencsak sikeres volt Báthory első műve, ugyanis még a kiadás évében két

⁵ KIRÁLY, 1965. 41–42. p.

⁶ KIRÁLY, 1965. 42–43. p.; SZALKAY RÓBERT: A protestáns-katolikus unió gondolata Magyarországon 1817-ben. In: Tanulmányok Prof. Dr. Dr. Csohány János tiszteletére. Sárospatak–Debrecen, 2009. (továbbiakban: SZALKAY, 2009.) 45–46. p.

⁷ KIRÁLY, 1965. 44–46. p. Itt meg kell jegyezni, hogy személyes véleményem szerint Balogh jól gondolta ezen engedményeket, hiszen a keleti rítusú katolikusoknál is két szín alatti áldozás van, és engedélyezett a protestánsok számára szintén fontos papi nősilés is.

⁸ KIRÁLY, 1965. 48–49. p.

⁹ SZALKAY, 2009. 50. p.

újabb kiadást is megért. A visszhanghoz pedig hozzátartozik, hogy gróf Eszterházy László feljelentette Báthoryt a közbéke megzavarásának vádjával.¹⁰

Báthory harmadik prédikációjára felelt egy névtelen „Református Nemes Magyar Hazafi” is *Mágnés, vagy igazi Magyar Keresztény Anyaszentegyház. Egy szó azon kérdésre: Lehet-e, Van-e egyedül idvezítő ekklézsia. Ha lehet s van, melyik az?* címmel. A szöveg nem csupán reakció, hanem propagálása is a katolikus egyházba visszatérésnek, és vágya egy Szent István nyomán nyugvó „nemzeti vallásnak” a német Luther és francia Kálvin tanai ellenében. Elgondolásai szerint, ahogy a mágnes vonzza a vasat, úgy kell az igazságnak az embereket vonzania.¹¹ Azonban szerinte az egység nem valósulhat meg egyhamar. A műre Ágoston professzor meleg szavakkal reagált *Megbővített mágnes, vagyis kifejtése azon tiszta igazságoknak, amelyek indító okul szolgálhatnak minden keresztény felekezetbeli magyaroknak arra, hogy az igaz, nemzeti, római ker. kath. religióban, anyaszentegyházban egyesüljenek a boldogságra* címmel és már-már egy egységes vallású erős államot vizionál a nemzeti ébredés és alávetettség korában.¹²

Fontos kiemelni, hogy 1820 és 1824 között egy folyóirat is megjelent az ügy szolgálatában *Egyházi Értekezések és Tudósítások* címmel. Bár nem ilyen célzattal indult útnak, de mégis az unió ügyét szolgálta. A Közlöny szerkesztője és kiadója Horváth János veszprémi kanonok volt, aki nagy szeretettel viszonyult a protestánsokhoz is. A lap munkatársa volt Versegly Ferenc és Guzmics Izidor bencés apát is. A lapba sok írást küldtek protestánsok is – természetesen – név nélkül, amikben közelítették álláspontjukat a katolikus tanokhoz. A protestáns szerzők neveit Király próbálta kideríteni, hiszen a szerkesztőség számára az levelezéseken keresztül ismert volt.¹³

Itt kell kitérnünk a már kétszer említett Guzmics Izidorra. 1786-ban született, 1806-ban lépett be a Szent Benedek rendbe. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta. 1839-ben hunyt el. Életében személyes barátság fűzte Vörösmartyhoz, Kazinczyhoz és Kölcseyhez is. A felekezetek közeledését szorgalmazták cikkei, kisebb tanulmányai, melyek az *Egyházi Tárbán* és Horváth János *Egyházi Értekezések és Tudósítások* c. közlönyében megjelentek.¹⁴

1822-ben olvasta Báthori Gábor pesti szuperintendens már említett tanulmányát. Mint említettük, a szerző a hitbeli egyesülést lehetetlennek és haszontalannak tartotta, meggyőződése szerint csupán szeretetben közeledhetnek egymáshoz a különböző keresztény egyházak, csakúgy, mint Kolmár József írta. Az írásra válaszolva Guzmics még abban az évben két munkát adott ki 98 és 144 oldalas terjedelemben. Az első *A keresztényeknek vallásbeli egyesülésekről írt levelek az evangéliumi keresztény toleranciának védelmezőjéhez*, a második *A keresztényeknek vallásbeli egye-*

¹⁰ SZALKAY, 2009. 49. p.

¹¹ KIRÁLY, 1965. 49–50. p. Király Kelemen közli a szöveg nagy részét, melyet most szűken vett témánk és terjedelmünk miatt nem elemzünk.

¹² KIRÁLY, 1965. 53–54. p.; SZALKAY, 2009. 50–51. p.

¹³ KIRÁLY, 1965. 54–55. p.

¹⁴ KIRÁLY, 1965. 56. p.

sülésekről. I. A lehet-e? Van-e? Ha lehet és van, mellyik az egyedül idvezítő ekklesia támasztott kérdésekre adott felelet. II. A kath[olikus]. anyaszentegyház hitbéli tanítása felvilágosítva a magyarországi protestánsokhoz címet viseli. Ő, mint katolikus dogmatikatanár a vonatkozó, főleg német irodalom fölhasználásával, a dialektika módszerével, a szentírás és a szenthagyomány alapján állva kísérelte meg bizonyítani Báthorival szemben a vallás- és hitbéli egység lehetőségét.¹⁵

Első könyve végén konkrét javaslatot is közölt arra vonatkozólag, hogy miképpen lehetne az uniót a tudomány terén kidolgozni és a mindennapi életben megvalósítani. Azt ajánlotta, hogy hazánkban mind a három keresztény – a katolikus, evangélikus és református – egyház állítson föl egy-egy katedrát, ott adják elő az egymásétól eltérő hitágazatokat, s mutassanak rá, hogy azokat, hogy lehet közelebb hozni, illetőleg egyeztetni.¹⁶ Guzmics azon az állásponton volt, hogy a papi nősülést, miként a görögkatolikusoknál is engedélyezik, engedélyezhetnék mások számára is, a két szín alatti áldozás tekintetében is elnéző volt. A szentmiséről kijelentette, hogy az ugyan az Úr Jézus utolsó vacsorájának a megisméltése, szertartásait azonban az Egyház alakította ki, s ezért „az egyesülés kedvéért visszahozhatja az első anyaszentegyháznak egyszerűségét”. Az Eukarisztiával kapcsolatban hirdette az átlényegülést, de őszintén megvallotta, hogy annak módját, mikéntjét ő sem ismeri. A feloldozás jogát elismerte Isten kezében levőnek, mivel csakis ő látja a megfelelő lelkiállapotot, elismerte, hogy nem tudjuk, a szentek mit hallanak meg az imákból, és közvetlenül is lehet Istenhez imádkozni, de védte az Istenhez szentekkel járuló embereket. A Tisztítóhely, purgatórium létét védte, arra hivatkozva, hogy a zsidóknál is szokás volt a halottakért imádkozni, amit Jézus sem ellenzett.¹⁷ Szerinte háromféle lehetséges akadálya lehet az uniónak: személyes, teológiai és politikai.¹⁸

Írásaira 1823-ban érkezett felelet Pap István Veszprém-vamosi lelkész tollából, 43 oldalon *A vallási egyesülés ideája és ezen idea realizálásának eszközei* címmel. Ő, bár dicsérte Guzmics írását, Báthorival egyetértve csak a külsőségekben tartotta lehetőnek az egyesülést. „...az egy értelemre való jutást ugyan a hit dolgában lehetetlennek tartom, de minden keresztyén felekezeteknek edgy Anyaszentegyházban való egyesülését, még az értelem különbözősége mellett is nem tsak úgy nézem mint lehető, hanem mint szükségest kívánom is és arra igyekezem.”¹⁹ Ő úgy vélte, hogy ha „a Reformációt, mellyet az előtt 300 esztendővel szakadással tettek meg a Reformátorok, most egyesüléssel visszük véghez; annál Isten előtt kedvesebb dolgot nem tehetünk”.²⁰ Pap írását támadták többen is, elsőnek volt tanára, Márton István. Márton Guzmics írását nem kísérelte meg támadni, azonban Papét alaposan cáfolni igyekezett, mind dogmatikai, mind pedig

¹⁵ CSÓKA LAJOS: Guzmics Izidor, a keresztény egység apostola. In: *Szolgálat*, 1980. 45. sz. (továbbiakban: CSÓKA, 1980.) 52. p.

¹⁶ CSÓKA, 1980. 53. p.; KIRÁLY, 1965. 57. p.

¹⁷ CSÓKA, 1980. 53–54. p.

¹⁸ SZALKAY, 2009. 50. p.

¹⁹ KIRÁLY, 1965. 59. p.; CSÓKA, 1980. 54. p.

²⁰ CSÓKA, 1980. 55. p.

morális szempontokból.²¹ A szakirodalom szerint Papot megrótták, azonban ezt ő maga cáfolja és álhírnék minősíti a *Sárospataki Füzetek* hasábjain, amiről a későbbiek folyamán fogunk írni. Cseh László Tolna megye alispánja, Kovács Mátyás katolikus egyetemi tanár később erdélyi püspök és Péli Nagy András is írt a témában, akik közül az utolsó ismételt a hitbeli egység helyett a „hit–remény–szeretet egységét” hangoztatta.²²

Ezektől nagyobb visszhangja volt Szikszay/i Benjámint makói református prédikátor „A római katolikus és protestáns keresztények között fenn álló unió” c. 85 oldalas művének.²³ Szikszaira hatottak Guzmics szavai, azonban úgy vélte, az egységmunka fölösleges, hisz a keresztény egység megvolt mindig is és megvan korukban is, a különbségek látszólagosak.²⁴

Pap és Szikszay művére Guzmics 1824-ben két részre tagolva 124 és 130 oldalban reagált *A vallási eggyesülés ideájának és A róm[ai]. kath[olikus]. és protest[áns]. keresztények között fennálló uniónak vizsgálata* című munkájában. Pappal megegyezett abban, hogy a külső szertartások és a fegyelem tekintetében lehet engedékeny a katolikus egyház.²⁵ Szikszay *Harmadik beszélgetés* címmel viszont feleletet írt,²⁶ melyre Guzmics 1826-ban *A róm[ai]. kath[olikus]. és protest[áns]. keresztények között fennálló uniónak másodszori vizsgálata* című, negyedik s ebben a vonatkozásban utolsó munkáját kiadta.²⁷

Király Kelemen nagy írásában még kitér Széchenyi, Kossuth, Kazinczy és Kölcsey unióhoz való viszonyára is, bemutatva, hogy őket is foglalkoztatta a gondolat, nekünk azonban ez már témánktól túlságosan elrugaszkozik. Bár meg kell említeni, hogy Kölcseyről lesz még szó a tanulmányban.

A Sárospataki Füzetek

Rátérve a Sárospatakon kiadott lapok írásainak bemutatására, a *Sárospataki Füzetek*ben 1860-ban egy hosszú írás került közlésre *Unióvitály a hazai r[ómai]. kath[olikus]. és protestánsok között 1822–27* címmel.²⁸ A szerző, Filó Lajos két részre osztja az írást, az első *E vitály mélyebb okalapja*, a második pedig *Az unióvitály előkészítő előzményei* alcímet viseli. Ez az írás történelmi szemszögből közelíti meg a kérdéskört és a fent már taglalt időszakot elemezve.

Először fölvázolja Filó a történelmi alapokat. Szerinte két kiindulási alapja volt „az unio feletti irodalmi harcnak a hazai r[ómai]. katolikusok és protestánsok közti előidézésében”. Az egyik „a r[ómai]. hierarchiának 1814-ben történt restaurációja, másik pedig a reformáció három százados évnapjának ünnepélyesített megtartása”. Szerinte az új erőt nyert katolikus egyház megújult erejét akarta fitogtatni a protestánsok felé, ezért támadásra helyezkedett el, hogy erejét igazolja. Az 1817-es reformációs ünnepségeket pedig egy a katolikus egyház ellen intézett támadásként fogták fel.

²¹ KIRÁLY, 1965. 59–60. p.

²² KIRÁLY, 1965. 60. p.

²³ CSÓKA, 1980. 55. p.

²⁴ KIRÁLY, 1965. 60–61. p.

²⁵ CSÓKA, 1980. 55. p.

²⁶ KIRÁLY, 1965. 61. p.

²⁷ CSÓKA, 1980. 56–57. p.

²⁸ *Sárospataki Füzetek*, 1860. július 11. 481–495. p.

„Az ekként támadt hadjárat setét hulláma azon szoros összeköttetésnél fogva, melyben a r[ómai]. kath[olikus]. világnak minden egyes része a pápai egységes kormányban egymáshoz állanak, hazánk békés határai közé is csakhamar átcsapódtak és úgy az irodalom, mint a gyakorlati élet terén erős rázkódásokat idéztek elő a r[ómai]. katolikusok és a protestánsok között. [...] Azonban a nemzet sajátságos jelleménél s államviszonyainál fogva e törekvések nálunk nyílt meztelenségükben előlépni nem bátorítottak; hanem a leirt v[agy]. nyomtatott sorok betűi között akként bujkáltak, mint sáppadt holdvilág havas fellegek között.”

Ennek az egyik oka az író véleménye szerint, hogy az ultramontán párt nem bírt többséget szerezni Magyarországon. „A hazai klérus nemcsak nemzeti érzelmű, de egyszersmind szabad gondolkodású is vala.” Ennek eredményeként

„r[ómai]. katolikus tábor a hazai protestánsokhoz a nemzetiség és hazafiúság meleg szavaival kívánt közeledni, és e hang visszazengett katolikusnak és protestánsnak keblében egyiránt. A kiinduló pont tehát jó tapintattal vala választva. A katolikusok a nemzeti egység érdekében ajánlottak a protestánsoknak, mint hazafiúi kötelességet, az uniálódást. És több protestánsok gondolkodni kezdtek, s a vallási unio, mint csaknem nemzeti közóhajtás, mindkét részről irodalmi vitatás tárgyává lett.”

Azonban szerinte ez csak csel volt, ugyanis

„az általuk sürgetett s a hazafiúság nevében is oly szívesen ajánlott vallási unio alatt nem kevesebbet kívántak érteni és elérni, mint azt, hogy a protestánsok legyenek katolikusokká s a katolikusok tanai és hierarchiája továbbra is a tridentinai zsinaton megszabott alakjukban álljanak fenn.”

Így zárja az első részt Filó Lajos.

Hille Ágoston slukkenauai (Csehország) káplán munkásságához is sokban kötődnek a szerző szerint az unióvíta gyökerei. 1818-ban kiadott német nyelven egy munkát *Soll die Scheidewand unter Katholiken und Protestanten noch langer fortbestehen?* címmel, melyet Rác András esztergomi plébániai káplán fordított magyarra 1822-ben. A címe: *Fennmaradgyon-e még továbbra is a közfal mely a katolikusoktól a protestánsokat elválasztja?* A mű 371 oldalas és öt részre van osztva. Filó Lajos röviden és szubjektíven ismerteti a könyv tartalmát. Ezután megemlíti a *Felelet azon elmélkedésekre, melyek érdeklették a protestánsoknak közelebb múlt 3 évszázados inepléseket sat[öbbsi]. Készült a szelidség országában. Nyomtatott az alázatosság betűivel 1818. c. munkát.*

Bátori Gábor pesti református lelkész és szuperintendens a „nyáját napról napra jobban fenyegető, sőt rongáló veszély láttára arra indított, hogy a hitterjesztés körül úzótt mesterséges és erőszakos lélekhalászat ellen két rendbeli beszédével a pesti ref. templomban tüzetesen felszólalt”. A beszédek pedig Szilassy József akkori udvari tanácsos és hétszemélynök²⁹ költségén 1822-ben kiadták *Az evangéliomi ker[esztény]. Tole-*

²⁹ Hétszemélynök/septemvir: A legfelsőbb igazságszolgáltatási fórumnak számító Hétszemélyes tábla bírója.

rancia Két prédikációkban előadva, melyek közül az elsőben az mutat-tatik meg, hogy a keresztényeknek a vallás dolgában egy értelemre való jutások lehetetlen. A másodikban, hogy a vallások közt levő különbségek ellent nem állván, a hazafjak tsendesen és boldogul élhetnek együtt címmel, negyven oldalban. Az első megjelenés után három hónappal már a harmadik kiadást kellett nyomni, akkora érdeklődésre tartott számot a mű.

Mind a két beszéd ugyanazon szentírási hely (Máté 23,15) alapján íródott s mind a kettő az evangéliumi keresztény türelmet tárgyalja. Bátori szerint „az emberek különböző érzésekkel, ismeretekkel bírnak, s már neveltetésüknél fogva is egymástól annyira különböznek”, hogy lehetetlen vallás dolgában egyetértést kialakítani, mikor semmi másban sem lehet az emberek között. Szerinte nem hit, hanem szeretetbeli egyesülésre kell törekedni. Arra is kitér, hogy boldogtalanságot szülhet a térítés, és felekezetek között ez nem szükséges, emiatt csupán a bűnösöket kell megtéríteni kereszténnyé.

„Szomorkodnod kell, hogy ezt a nyomorult embert boldogtalanná titted. Ez a te prozelítutusod a maga régi szokott vallása mellett boldog lehetett volna: te a te idéetlen térítésed által ennek boldogságát megháborítottad, felforgattad. Azt mondd talán, hogy te ennek világi boldogságát elvetted ugyan; de örök boldogságot szerzettél neki. Én pedig azt mondom, hogy mi lesz a koporsón túl én velem v. mással, neked arra semmi gondod; bízd az Istenre; hogy senkinek világi boldogságát meg ne zavarod, az a te szoros kötelességed. Ne azon örülj te, hogy az ördögök is engednek neked, hogy a te ítéleted szerint tévelygett embereket megterítvén, azokat a te ekklesiád matrikulájába beirtad; hanem azon mesterkedj, hogy a te neved fel legyen irattatva mennyben.”

Az írás első fele itt ért véget, majd az augusztus 15-ei számban folytatódott a III. résszel, melynek *Az únióvitály sajátképeni folyama (Guzmics Izidor, Papp István, Szikszai Beniámin és többek munkái)* címet adta és a IV. résszel, melynek az alcíme: *Az únióvitály befejeztetése (Kölcsei, Guzmics és Szontag)*.³⁰

Ebben a részben a zárójelben felsorolt szerzők írásait veszi elő Filó Lajos. Guzmics, a pannonhegyi szerzetes 1822-ben 12 „levélben” lép fel a tolerancia beszédek ellen. Ő baráti hangnemben írt a tolerancia levelek szerzőjéhez és kifejtette, meggyőződése, hogy „vitapartnerre” is a haza boldogulásáért akar cselekedni. Szerinte bár nem fognak tudni a „bölcészek” sose megegyezni a rengeteg vallásbeli különbség miatt, „de azért a vallási únió főleg hazánkban, hol a hitetlen filozófusoknak soha sem volt valami gazdag aratásuk, és a hol egy törvényt, egy nemzeti lélek fűz össze mindnyájunkat, megtörténhetik s az erre vezető eszköz az apostoli, azaz buzgó, de erőszakoskodás nélküli térítés”. Guzmics tételesen igyekszik cáfolni az első tolerancia beszédben tett állításokat. Szerinte a katolikus vallás a „leghelyesebb” vallás, és bár az egyház fog majd „valamit a fenýíték és külső rendtartások dolgában engedhetni”, de a hittételekből sohasem, mivel Jézus „nem az Írást rendelte religiója forrásául”, hanem az apostolo-

³⁰ *Sárospataki Füzetek*, 1860. augusztus 15. 631–659. p.

kat, ezért a római katolikus egyházban lehet és kell egyesülnie a felekezeteknek.

Ezen felül nem igaz az sem, hogy valaki gyermekkori hitéhez teljesen ragaszkodna, ezért ne térne át, hiszen léteznek áttérések, továbbá nem boldogságától való megfosztás ez a „hitfeladás”, mert a közboldogságból mindenki részét venné. Filó Guzmics gondolatait azért nem tartja elfogadhatónak, mert „Ilyen igény mellett nem únió, hanem abszorpció³¹ jöhetne csak létre.”

Szerzőnk rávilágít, hogy a katolikusok mindig a tévedhetetlenséget és az apostoli származtatást hozzák föl a protestánsokkal szembeni vitákon, holott mivel a protestánsok mindkét tételt elvetik, parttalanná válik a vita. Továbbá azt hánytorgatja föl szerzőnk, hogy a hazafiság kérdésével vonja össze azt a kérdést Guzmics, mivel tudja, az nagyon kelendő kifejezés. És szerinte „a nemzeti egység, a hazafíúi összetartás, nem az egy vallás, hanem a nemzeti s hazai közérdekekbeni kölcsönös találkozás által föltételeztetik”.

Ezután újra Báthori Gábor szuperintendens egy kiadott prédikációját szedi elő Filó, mely arról szól, hogy helytelen egyedül üdvözítőnek beállítani a katolikus egyházat, hiszen minden felekezetben el lehet kárhozni, és jó cselekedettel mindegyikben lehet üdvözülni is, „nem neked kell az üdvözítő egyházban lenned, hanem annak te benned”. A pogányok is üdvözülhetnek az ő állítása szerint, Jakab apostollal szólva: „teneked hited van, nekem cselekedeteim vannak. Mutasd meg te nekem a te hitedet cselekedeteidből; én megmutatom a hit helyett az én cselekedeteimet”. (Jakab 2,18.) Holott ez a felfogás szerinte szöges ellentétben van a katolikus tanokkal.

Erre a prédikációra érkezett is cáfolat katolikus részről Ágoston János tollából *Vizsgálata azon prédikációnak: Lehet-e, van-e egyedül idvezítő ekklézsia?* címmel, mely eléggé erőteljes hangvételű volt Filó szerint. Majd nem sokkal később adott ki egy visszafogottabbat is, melyben abból indul ki, hogy „az egység mind az igazság ismeretének, mindaz erkölcsi tökéletességnek feltétele”. Szerinte mind a természeti világban, mind pedig az egyesületi életben az egység felé törekvést láthatjuk, miért épp a vallás terén térnénk el ettől?

„Mi gátolhat e szerint bennünket magyarokat, kiknek egy királyunk, egy nemzetünk, egy konstitúciónk, egy törvénytestünk van s kik ugyanazon egy nemes familiának tagjai vagyunk, hogy egyesüljünk a r[ómai]. kath[olikus]. religióban, abban a religióban mely nemzeti, konstitucionális, azaz, a konstitúcióval egy időben származott, azzal összeforrott religiója a magyarnak!”

Majd Guzmicshoz hasonlóan a tanítói rendnek apostoli leszármazását s „csalódhatlanságát” hozza föl.

Ezután egy általa formabontónak ítélt írást említ *A vallási egyesülés ideája s ezen idea realizáltatásának eszközei. Készítette a maga költségén kiadta egy vallási egyesülést mind vallási, mind polgári tekintetben szívesen ohajtó református prédikátor* címmel 1823-ból. A szerzője Pap István vámosi lelkész. A mű reflektál az előző vitaművekre, Ágostont stílusa miatt megrója, Guzmicsot megdicséri szelídségéért, de kijelenti, nem ért

³¹ Abszorpció: elnyelődés, feloldódás.

egy elképzeléseinek alapjaival. Báthorival egyetért, hogy egyezsége jutni lehetetlen a hitvitában, viszont szerinte nem lehetetlen, hanem igenis lehetséges, sőt szükséges az unió. De akkor miként lehetséges az egyesülés?

„Minden konfessziót és szimbolikus könyveket meg kellene szüntetni; mert a konfessziók által a tanítók csak privilegizált korhelyekké tétetnek s az igazság keresése alól feloldoztatnak. Legyen teljes lelkiismereti szabadság a biblia alapján s ne állíttassanak fel vélekedések (dogmata)³² kötelező parancs gyanánt; higgye kiki azt, a mit akar s a miről meg van győződve. A külső ceremóniák és rendtartások azok, a melyekben lehetne és kellene egyesülnünk. Ezen egyesülés alapjául szolgáló ceremóniák és rendtartások pedig olyanok tartoznának lenni, melyeknek az értelmi és erkölcsi tökéletesedésre befolyásuk van. Ehez képest megengedhető volna az égő gyertyák és képek templomi használása, h[ogy] t[udni]. i[illik]. a gyülekezeteknek módjuk van rá. A szenteknek tiszteletére is lehetne, de csak vasárnapokon ünnepet szentelni. A misét nemzeti nyelven kellene tartani; a búcsujárást eltörölni; a klastromi életet pedig szegény vagy elnyomordott tanítók s lelkészek nyugintézetévé változtatni. E szerint a létrehozandó unió nem vallási, hanem sajátképen egyházi egyesülés lenne, melyben aztán a szupranaturalizmus és racionalizmus,³³ a katholicizmus és protestantizmus közt eddig folyt keserű harc is megszűnnék. S hogy az egyesülésnek még a névkülönbség se lenne akadályoztatására, el kellene törölni mind a katolikus, mind a protestáns nevezetet, hanem a helyett csupán a »keresztény« nevezetet használni.”

Továbbá egy vegyes bizottság létrehozását javasolja a pontos javaslatok összegyűjtésére és kidolgozására, de nem sietve, hiszen először a népet is „érlelni” kell az unióra. De mindenekelőtt „az unió létrehozásánál pedig őszintén kellene mindkét részcél eljárási; mert ha a pápista egyebeket csak pápistává, a kálvinista pedig csak kálvinistává akarna az unió által tenni: úgy az unió ügye előre megbuknék”. Filó szerint a kantiánus racionalizmus³⁴ híveként Pap István számára minden megkötöttség csak nyűg, ezért túlzóak még egy protestáns számára is az elképzelései, és a lényegesen el a felekezettől, hiszen a szertartások pont a benső tartalmak tükröződései. Ő inkább pont a belső egyformaságra törekvést tartja célravezetőnek akár sokféle liturgiával. Ugyan nem említi meg a görögkatolikusokat, azonban ők a kiváló példa erre. Szerinte még a szekták is alakítanak ki közös elveket, a szimbolikus könyveket elvetőek, mint a svenkfeldiánusok, kvekkerek

³² Dogmata: a dogma (megkérdőjelezhetetlen tan) többes száma.

³³ Szupranaturalizmus: a naturalizmus szélsőséges ellentéte. Az ember kegyelmi állapotának igazságát eszmévé teszi, alábecsüli a természetes és természetfölötti rend különbségét, s ezzel a fideizmus (református teológiai irányzat) útját egyengeti. Az igazság megismerését egyedül a kinyilatkoztatásból és a kegyelemből akarja levezetni. Ezzel lebecsüli az értelem képességét, a természetjogot és a műveltség viszonylagos önállóságát. Racionalizmus: filozófiai irányzat, ami az emberi értelmet helyezi közép-pontba a tapasztalattal ellentétben.

³⁴ Kanti racionalizmus: Imanuel Kant (1724–1804) filozófus szerint a racionalizmus túl dogmatikus és despotikus, mivel minden előzetes kritika nélkül bizonyos alapelveket erőltet az emberre, pl. a lélek halhatatlan, a világnak kezdete van, Isten létezik etc. Ő a racionalizmust és empirizmust kívánta ötvözni. Lásd. A tiszta ész kritikája c. műve.

és herrnhútiak,³⁵ vagy a vallásfelekezetek különbözőségeinek elvetői, mint a szinkretisták vagy latitudinariuskok³⁶ is élnek közös alapokkal. Szerinte lehetetlen egységes kormányzat nélkül közös istentiszteleteket tartani.

Az írás szerzőjét erősen „megdorgálták” saját hittársai, így többé nem szólt hozzá az unió kérdésköréhez. Pedig egyes katolikus körök örömmel vették a közeledési hajlamot, ami az írásából kiviláglik. Az őt bíráló Kovács Mátyás szerint viszont a katolikus tanok mindig helyesek, ezért az egyesüléshez minden tan elfogadására szükség van a reformátusok részéről.

Másik bírálója, Cseh László Tolna megye alispánja úgy vélte, mindekkfelett az oltáriszentséget kellene a protestánsoknak elfogadniuk. Ez lehetne az unió kiindulópontja.

„Mert ha igaz a transzsubstanciáció,³⁷ s hiszed és jót cselekszel: üdvezülsz; ha nem igaz s még is hiszed, de jót cselekszel: akkor is üdvezülsz; mert a más világon mentségül azt mondhatod: Uram Jézus! te mondtad „ez az én testem” s én hittem szavaidnak; ne büntess meg, és nem büntet.”

Balogh Péter a már említett, *Reggeli gondolatok...* című írásában igen éles elméjűen ír arról, hogy előbb a két protestáns felekezetnek kellene egymással egyesülnie. Majd leegyszerűsítve kifejti, hogy ezután „orgonát, oltárt, képeket behozni a templomba. Azután a papság az oltári áldozást is lassanként átvehetné. Végül a római pápa egyházfőnökségét kellene elismerni, s ezzel meglenne az unió.”

A protestáns írások arra sarkallták Guzmics Izidort, hogy újra tollat ragadjon, 1824-ben 124 oldalon keresztül értekezett ismét az unióról. Ez az írása sokkal előbbre haladott Filó szerint, de végeredménye ugyanaz, ami a katolikus félnél mindig volt, a reformátusok beolvasását kívánja a katolikus egyházba. Ebben a művében belátja, hogy lehetetlen a „rendtartásokbeli” egyesülés, a hitbéli unió pedig már létezik. Bírálja ő is Pap István művét. Szerinte nem a ceremóniákban kell egyesülni, szerinte az erkölcsi törvényekben, a hit igazságában és a kormányzatban áll az egység lényege. Továbbá bírálja a dogmafelfogását is a szerzőnek, „mert az egyház soha új dogmát nem csinál, hanem csak a kijelentésben meglévőt hozza napfényre s ezt mindenki hinni tartozik”. Azonban kiemeli a szerző érdemeit az unió és a külsőségek egységesítésének irányába tett gondolatai miatt. Továbbá bírál művében egy „pamfletet”, amiben egy katolikus és egy protestáns beszélgetésük végén arra jutnak, hogy tulajdonképpen már unióban is

³⁵ Svenkfeldianusok: Kaspar Schwenkfeld von Ossig 16. századi német teológus, író és prédikátor követői. Betiltották a gyülekezetét, de az hatással volt többek között az anabaptistákra és az angol puritánokra. Kvekkerek/kvékerek: Szigorú erkölcsi szabályok szerint, de papság és szertartások nélkül élő vallási közösségek, a 17. században Angliában alakultak, majd Észak-Amerikában telepedtek le. Herrnhútiak: 1722-ben hitükért üldözött cseh és morva protestánsok német földön, Herrnhut (Úr oltalma) néven telepet alapítottak, majd később egyéb protestáns felekezetűek is érkeztek a telepre. 1727-ben kimondták a herrnhuti Evangéliumi Testvérközösség megalakulását.

³⁶ Szinkretisták: Szinkretizmusnak nevezzük, mikor jelentősen eltérő, akár ellentmondó nézeteket egyesítenek. Latitudinariuskok: Az anglikán egyház 17. sz.-ban létrejött mérsékelt szárnya. A felekezeti ellentétek ellen voltak azok véres folyamányai okán. Ők nem tagadták meg az üdvözülés lehetőségét más felekezetek tagjaitól sem.

³⁷ Transzsubstanciáció/transzsubstanciáció: átlényegülés.

élnek, hiszen ellentéteik eltörpülnek a közös dolgok mellett. Guzmics szerint a mise, böjt és a pápa igenis fontos részét képezik a katolikus vallásnak.

Filó Lajos úgy véli, hogy ekkor „mind a két fél azon önelégültséggel tette hüvelyébe szablyáját, hogy ő győzött”. Szerinte ezután már csak egy utójátéka volt a vitának, a teológusok után a „szépirodalom és bölcsészet férfiai” folytatták azt. Az Élet és Literatúra c. lapban folyt az egyik legérdekesebb efféle vita szerinte. Kölcsey Ferenc kezdte, aki ugyan protestáns volt, de a katolikusok pártján írt. Filó szerint ennek művészi okai is lehetnek. Kölcsey a múltban élt, annak dicsősége emlékében, és így szemei előtt a középkori nagy és dicső katolikus egyház lebegett, a klasszika helyett a romantika követőjeként, a középkori vallásos (katolikus) művészetek voltak a példaképei. Kölcsey szerint a felekezetiesség nem az értelem, hanem az érzelem tárgya. „A religióban okoskodásnak helye nincs” – vallja, például így:

„A régi Róma megszűnt; de a pápában új dicső Róma fénikszre állt elő. S hogy lehetett ez? Ugy hogy a római pápa universzális monárchiáját vagy is a hierárkiát nem saját személyén, hanem a fentebb kifejtett vallás ideájának alapján állította fel. És ez a hierárkhia volt a középkori barbár népek civilizátora, a népszabadság megmentője és a tudományosság őre. A reformációt megelőzőt világosság a r[ómai]. katholicizmus kebeléből származott, s ez a világosság bizonyosan a vallás tárgyai körül is elég erős lett volna jótékony hatását igazolnia. Mire való volt tehát azon pusztító forradalom, a reformáció, mely europa kulturáját egy századdal vetette vissza? mire valók voltak a theologiai versengések?”

Guzmics Izidor örömmel fogadta Kölcseynek, a kor egyik legnagyobb irodalmárának efféle fejtegetéseit. Szontag Gusztáv volt az, aki szintén e lapok hasábjain szembe ment Kölcsey és Guzmics írásaival. Ő arról ír, hogy nem az érzelmek, hanem igenis a „bölcsekedés,” az ész kell, hogy vezessen bennünket, amikor vallásról van szó. Továbbá szerinte attól, hogy a közép-korban fontos volt egy hierarchia, nem jelenti azt, hogy napjainkra fenn állna a fontossága.

Írása végén Filó megjegyzi, hogy „a valódi keresztyén szeretet és a józan felvilágosodás földéből nőhet ki az únió élőfája”. Hisz abban, hogy egyszer be fog következni az egyesülés, de nem lát erre a közeljövőben esélyt. Szerinte

„míg a r[ómai]. kath[olikus]. egyház a tridenti zsinat határozatai közt el-sáncolva marad, addig az nem az úniónak, hanem csak más felekezetek abszorbeálásának lehet barátja. Ily absorbens unio-t, de a mi sajátképen nem is únió, sürgettek Guzmics és társai. Ily úniónak protestáns ember barátja soha sem lehet; mert az ily únió az egyház fejlődésének nem előbbre, hanem negyedfél századdal hátra vitele lenne; pedig az únió, történéjék bármikor, állandóan és kívánt sikerrel csak az egyház fejlődésének jelentékenyen magasabb álláspontra jutásával eshetik meg.”

Tudja, hogy az egységes és erős nemzeti egyház gondolata nagyon jól hangzó, azonban a krisztusi lélek és keresztyén türelem egymás iránt elégséges a nemzet felemeléséhez. Úgy véli, hogy a graduális unió (fokozottan megvalósuló egység) a legjótékonyabb, bár leglassúbb formája az egyesülésnek.

„Ezt maga az idő érleli meg az emberek lelkében, s csak midőn már itt elkészítve lesz az únió: midőn már az egyházfelekezeteket elválasztó közfalakat is az idő apránként lebontogatni fogta: midőn már a gyakorlati életben megszületendett az únió: foghatják azt azután a theológusok kellő sikerrel zisztematizálni. Addig is azonban, míg az időnek emez újabb teljessége bekövetkezik, kövessük egymás irányában minden valláskülönbség nélkül üdvözítő Jézusunknak amaz új parancsolatját, melyet olvashatunk János ev. 13: 34, 35 verseiben.”³⁸

Egy évvel később a lap hasábjain megjelent egy bírálat *Ellenbírálat. Filó Lajos pesti ref[ormátus]. tanár urnak a vallási egyesülés ideájára tett bírálatára* címmel³⁹ Pap István vámosi református lelkész tollából, aki a már említett, *A vallási egyesülés ideája* kezdetű cikk szerzője.

Pap nagyon érdekes dologról tesz tanúbizonyságot, mikor a következőt írja: „ezen bírálatában vannak oly nyilatkozatai, melyekre nézve a vallási egyesülés ideájának szerzője, bár bírálójával egy ekklezsiában van is, egy értelemben nem lehet, és így vele, bár mint tisztelje személyét s érdemeit egy hitben nem is egyesülhet, s felhivatva érzi magát akár egyéni meggyőződését, akár az emberiség jogát illetőleg az ellenbírálatra”. Tehát mint református nem érzi „egy értelemben” levőnek magát Filóval. Ami megmutatja, hogy még a reformátusok között is vannak oly mély szakadékok, melyek, ha a reformátusság kevésbé autokefál lenne, akkor további szakadásokat okozhatnának. Filó idézeteinek szövegkörnyezetéből kiragadott voltát bizonyítja a szerző. Ezenkívül támadja Filó „kultus egyesítő” törekvéseit, ugyanis a szertartásokat, melyeknek a dogmákkal „össze kell hangzani,” nem lehet egységesíteni, ha a dogmákat sem. Pap nem veti el egy „főpásztor” gondolatát.

„De az idea szerzője értelmé szerint nem úgy mint hitszarnok, lelkeken urolkodó, minő volt a XVI. század előtt; hanem mint bölcs kormányzó az egész anyaszentegyházat illető dolgokban, akár római, akár genevai, akár ágostai legyen az; mert a vallás s egyházi kormány lényege a helytől nem függ.”

Megjegyzi, hogy bírálója tévesen írja, hogy megfeddték és cáfolták őt az egyházkerületében, ugyanis állítása szerint:

„Az Ítélet a lett, hogy az egyházmegye kérdezzen ki, mi meg is történt a nélkül hogy feddettem volna, s azután menjek fel a püspökhöz, ki a Komjáti XXVIII. kánonja⁴⁰ szerint bánjon velem, kihez fel is mentem s e sem feddett, sőt úgy nyilatkozott, hogy ideámat még ezután 200 év múlva kellett volna kiadni, s őtet Isten őrizze hogy engemet üldözzön, hogy hivatalomtól elmozdítson vagy elmozdítottatni engedjen, s az em-

³⁸ A hivatkozott szakasz: „Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek; amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.” (Károli fordítás)

³⁹ *Sárospataki Füzetek*, 1861. március 5. 170–182. p.

⁴⁰ A Komjáti kánon megjelölést az első magyar Bibliára (Krakkó, 1533) szokták alkalmazni.

lített kánon szerint reverszálist⁴¹ sem vett tőlem, sőt említést se tett róla.”

„titkosan lelki despotismust pártoló ítélet [az], hogy kiki higgye a mit akar, de csak magában tartsa. [...] Az emberi természetet forgatja fel az, ki csak a belső gondolatoknak szabadságát oltalmazza, nem pedig azoknak kifejezését is, t[udni]. i[lilik]. azon törvényes határok közt, míg azok által a mások jussai egyenesen és dolo malo⁴² meg nem sértetnek; mert ha valaki gondolatjai kifejezésével mást akarátja ellen is megsérthet, és így a csupa megsérthetésért nem volna szabad gondolatunkat kifejezni, ez csak olyan lenne mint ha barátinknak s jó urainknak meglátogatása azért tiltatna meg egyáltalában, mivel ily nagy pénzsűkiben valaki közülünk lopásra is vetemedhetnék, valamint ostobaság lenne a szabad levegőre azért nem menni ki a házból, hogy dögleletes levegőt is szívhatunk be tüdönkbe. Mi lett volna a ker[esztény]. vallásból, ha az apostolok, a protestáns vallásból pedig ha Luther és Kálvin is politikából csak magok szerettek volna megvilágosodni, s másoktól a világosságot Máté 5: 14-16.⁴³ ellenére visszatar-tóztatták volna.”

A későbbiekben is ez lesz az irányvonala a szerzőnek. A gondolatok kifejtésének szabadságát tartja a reformátori lelkület alapjának és szerinte megszűnik reformátusnak lenni az ember, amint a gondolatszabadság ellen fellép. Végül arra a következtetésre jut, hogy

„Ha vétek, még pedig büntetésre méltó vétek volt úgy szólni, mint szólt az idea Írója, úgy vétek az egyesülést meg is kísérteni, mindenik felekezethez az lévén kötelessége, hogy még akkor is, mikor egyesülni akar, saját konfessziójához még pedig ennek betűjéhez ragaszkodjék. De vétek a haladás elvét is követni, mi a konfesszió némely tételeitől fokozatos eltávolítás nélkül nem történhetik, mit bírálom is gradualis uniónak nevez.”

Miután végzett a reakciókkal Pap, megemlíti, hogy van egy 260 lapos kézirat *A vallási egyesülés ideájának történelme, vagy a vallási egyesülés ideájára tett bírálatok s ellenbírálatok az idea történetrajzával s okiratokkal mint az idea által előidézett mozgalmakkal* címmel. Majd kijelenti, hogy leteszi a tollat:

„Én részemről öntudatomban találván fel vigasztalásomat, semmi megtámadásra többé nem felelek s ha felelnék is csak néhány szavakban; mert hogy terjedelmes értekezést bármiről is írjak, azt tennem 70 évet túlhaladott öregségem testi, lelki erőtlenségei s több élttem végnapjait megkeserítő szomorú körülményeim nem engedik. Csak arra kérem a ke-

⁴¹ Reverszális/reverzális: latin gyökerű, jelentése térítvény: általában a házaspár írásos megegyezése a születendő gyermekek vallásáról vegyes házasság esetén. Tágabb értelemben írásban tett ígéret.

⁴² Dolo malo: latin eredetű, jelentése csellel.

⁴³ „Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített város. Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljék mindazoknak, a kik a házban vannak. Úgy fényljék a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.” (Károl fordítás)

gyes olvasókat, hogy ideámat ne az erre tett bírálatokból, hanem magából az ideából Ítéljék meg, s különösen figyelembe vegyék azt, mire ideámban is felkértem az olvasót, hogy úgy Ítéljék meg munkámat mint vallási egyesülésről irt munkát és így mint *conditio sine qua non*⁴⁴ az egyesülési működésben.”

Sárospataki Lapok

1866-ban megjelent egy igen érdekes írás immáron a *Sárospataki Lapok*-ban *A német-protestáns egylet* címmel Nagy Ignác tollából.⁴⁵ Az írás egy német egyesületről számol be, mely az egyre jobban elterjedő modernizmus és elvallástalanodás ellenében jött létre. A szerző hosszas bevezető után tér ki az egylet egyik tagja által írt újságcikkre, mely a *Protestáns röplapok*ban jelent meg. A Nagy által teljes hosszában idézett cikkből mindenképp érdemes idéznünk néhány hosszabb részt:

„az újabb radikális világnézet összehasonlíthatlanul mélyebb küzdelemben áll a két közös rendszerrel, mint ezek egymással. A régi reformációi egyháztan a katolikus egyháztannal a fő részletekben egy: nevezetesen Isten lényéről, sajátosságairól, a háromságról, a világteremtésről, bűnről, megváltásról, Jézus személyéről, két természetéről, megváltási munkájáról, égről, poklóról, angyalokról szóló tanban stb. Igen! A hitről, jó cselekedetekről, úrvacsoráról szóló és más különböző tanokban az ellentét talán éppen nem oly mély, mint kezdetben látszék. A modern radikalizmus mindezen tanoktól tökéletesen eltér, midőn ezen előállítások egész összegét, mint teljesen elavultat megveti és sem Istenre, sem megváltóra, sem vallásra nincs szüksége.”

Azonban ennek ellenére mégsem tartják az egyesülést kivitelezhetőnek, mert a reformáció teljesen meghaladta a katolicizmus korát, sőt a későbbiekben kiderül, hogy mennyire más lesz a konklúzió, mint a bevezető sejtetné. A szerző szerint mivel más az alaptétel – az egyház vagy a hit által üdvözülhet az ember –, ezért két teljesen más alapvetésről van szó. A protestánsoknál a lelkiismeret szabadságát helyezi szembe a katolikus egyház törvényező tekintélyével. Ezen kívül a „csalhatatlan egyházat,” a „változtatlan tant” és a „folyvást haladó fejlődést”, a „nötlenség miatt a világtól elkülönített papságot” és a „világbahelyezett lelkészséget” állítja szembe. Konklúziót vonva

„A protestántizmus az új kor hordozója, minden, mi az újabb időben sajátos, benne bírja erejét és gyökerét. A katholicizmus ellenben a középkor elvét képviseli, melyben az ifjú keresztyén népek a hierarchikus tekintély alatt fogva tartattak. [...] Hogy a két vallásrendszer egyesíthetetlen, könnyen látható. – Ezek semmi békét nem köthetnek egymással, életre s halálra harcolniok kell. Azon protestáns, ki azt véli, hogy a katholicizmussal egyesülhet, az egyedül Istenben megkötött, lelkiismeretszabad személyesség protestáns elvét elfeledte. És azon katolikusnak, ki a protestantizmussal kibékülni akar, egyedül idvezítő, hibázhatlan egyházát, azaz

⁴⁴ *Conditio sine qua non*: elengedhetetlen feltétel

⁴⁵ *Sárospataki Füzetek*, 1866. 7–8. sz. 592–614. p.

a katholicizmusnak alapját fel kell adnia. A két vallásrendszer uniója lehetetlen.”

„A dogmatikus előállításokban igen nagy különbség lehet, hasonlíthatatlanul nagyobb eltérés, mint volt valaha a két egyház között, és mégis mindketten közösen a protestántizmus szellemében gondolkoznak, munkálnak s annak elvéből élnek s táplálkoznak. Másrészt a vallásos világnézetben igen közel állhatnak egymáshoz, sokkal közelebb, mint valaha állott a két egyház, és mégis az egyik a katolikus elv képviselője, a másik pedig valódi protestáns.”

Azonban olyat is ír, mely kijelentéssel alátámasztja egyes katolikus gondolkodók protestántizmussal szembeni érvrendszerét. Az ateizmus és radikalizmus

„Valóban közelebb állanak hozzánk, mivel azok ágak a protestántizmus nagy fáján, s ugyanazon erőből táplálkoznak, melyek minket is hordanak. Azok szemünkben theoretikus és praktikus tévedések, de a protestáns elv tévedései. Tévedések, melyeket a protestántizmus kárhoztatott, de melyek a helyes ösvényre fognak téríttetni bizonyosan, mihelyest az egyház átható protestáns organizációnak s ezzel egészséges vallásos életnek örvideni fog. A szabad gyülekezetek, a radikálok, a mai atheisták és materialisták a mi anyánk gyermekei és a közös eredetnek tudata jövőre sem maradhat titokban [...] Ellenben a katolikus elvnek föllépője, a hierárkhikus elvnek védelmezője, lépjen fel bár a legbékésebb és barátságosabb alakban, el-lenségünk és az is marad; kivel semmi kibékülés nincs, mivel más szellemmel bír mint mi, egy oly szellemmel, mely következetesen mindazt megsemmisíteni törekszik, mit Isten az új világban, a reformáció óta, nagyot és dicsőt teremtett, a mi lelkünknek mindennapi táplálékát képezi. És épen azért a protestáns népnek igen helyes ösztöne van, midőn a radikalizmus örült theóriáit egész nyugalmasan nézi, mint az értelem őrzöngéseit, melyeket a valódi élet szükségével és hatalmaival megigazít; ellenben, midőn a katholicizmus újból feléled, akkor élénkebben kezd pezsegni vére, s egy oly mozgalom támad a kedélyekben, mely mondja: ellenség a kapu előtt! – És igaza van, mert valóban a katholicizmus systemája ellenség, melyei küzdeni, s melyet megsemmisíteni tartozunk.”

Tehát az új egyesület úgy látta, hogy bár nagyobb tévelygők az ateisták, mégiscsak „saját” tévelygők, szemben a katolikusokkal, akikkel ellenségesebben kell viselkedni.

A *Sárospataki Lapok*ban 1888-ban megjelent egy katolikus ember szerkesztőséghez küldött levele, *Egy katolikus levele a szerkesztőkhöz* címmel, „Egy katolikus” aláírással.⁴⁶

„Nagytiszteletű szerkesztő úr! Midőn néhány évvel ezelőtt egy kálvinista lelkész azt mondta hosszas beszélgetésünk kezdeten, hogy szívesebben kezet fog bármelyik katolikus pappal, mint egy olyan református teológiai professzorral, a kinek a „húsvéti igazság”-ról szabadelvű nézetei vannak – e nyilatkozatot eleinte egyszerűen velem szemben tanúsított udva-

⁴⁶ *Sárospataki Lapok*, 1888. 17. sz. 293–296. has.

riassági ténynek tekintetem. Társalgásunk folyamán azonban meggyőződtem a felől, hogy az valóban szívből jött, őszinte beszéd volt. Láttam ugyanis, hogy elvek tekintetében én, a katolikus és ő, a protestáns, csupán annyiban különbözünk egymástól, hogy ő valamivel kevesebbet hisz, mint én; de valami lényeges alap-eltérés nincs közöttünk.”

Utána arról ír a szerző, hogy ez a beszélgetés arra készítette, hogy utána nézzen a témának és arra a következtetésre jutott, hogy a reformátusok egyre jobban közelednek a katolikusokhoz, amire példákat is hoz fel.

„Láttam azt, hogy a szentek imádása helyett az emberimádás dívik (Erdélyi Prot[estáns]. Közlöny). Olvastam azt, hogy a közelebről elhunyt öreg miszlai⁴⁷ lelkészt e szavakkal szólítja meg vizitáló püspöke: »Koromnál fogva atyám, hivatalomnál fogva fiam!« (Prot[estáns]. Egyh[ázi]. és Isk[olai]. Lap); a mit egészen természetesnek tálalnék a mi egyházunk rendszere szerint, melyben a püspöknek teljességgel nem az az állasa, a mi önöknél, a kiknek püspöke egyszerűen egy egyházkerület közigazgatási ügyeinek vezetésével megbízott lelkész, csupán »primus inter pares«⁴⁸ volna eredetileg. Továbbá szintén katolikus jellegűnek tálaltam annak az »egy falusi papnak« a felszólalását (Debreceni Prot[estáns]. Lap), a ki a múltkor, mint döntő argumentumra, valami zsinati végzésre hivatkozott egy tudományos irányú vitában. Aztán [...] aztán láttam meg több efélét; megtudtam azt, hogy önök nem mindnyájan vallják a lelkiismereti szabadság elvét, nem mindnyájan vizsgálódó természetűek s a katholicismusra emlékeztető kifejezésektől és szokásoktól csak egy részök tartózkodik.”

A szerző szerint a *Sárospataki Lapok* és ezáltal az egyházkerület azonban nem ilyen irányvonalon mozgott egészen az előző számig, mely olvasása „örömmel töltött el. Ime! hát az önök egyházkerülete is arra az útra fog lépni, a melyen a többiek már előrehaladtak.”

Ezután a tárgytól kicsit eltérően arról értekezik, hogy nem tartja helyénvalónak az egyházkerületi küldöttség felterjesztését, mely szerint a lelkészi hivatalt csak a 24. életév betöltése után (azaz nagykorúsodva) lehessen betölteni, hiszen az orvosok, ügyvédek, tanárok, mérnökök is betölthetik ezeket a pozíciókat, ha megszerzik (akár 21 éves korukra) a megfelelő képzést. Többek között a következő eszmefuttatással támasztja alá állítását:

„Szintén igaz az is, hogy különös és teljességgel nem igazságos eljárás lesz valakit esetleg 22 éves korában talán mindenből jeles eredményű vizsgálat alapján okmányilag képesíteni rendes lelkészi állomásra, de azért 24 éves koráig kizárni a tiszáninneni egyházkerület egyházaiból. Mily gúnyosan tekintend majd egy ilyenre az, a ki kielégítő bizonyítványa alapján azonnal megválasztható lelkészszé, mivel volt szerencséje a gimnáziumban egy pár osztályban megbukni s azt ismételni.”

⁴⁷ Miszla: Tolna megyei település.

⁴⁸ Primus inter pares: első az egyenlők között.

De ezek után rátér arra, amiért is felhozta ezt a témát:

„Dehát ez mind kicsinyes és figyelembe nem vehető akkor, amidőn ezekkel ellentétben az áll, hogy e javaslat elfogadása által önök hasonlókká lesznek mihozzánk. Azok kedvéért, a kik véletlenül nem tudnák, megmondom, hogy nálunk 24 éves kora előtt senki sem szentelhető fel, csakis püspöki, illetve papai engedéllyel.”

Majd kissé humorosan megjegyzi:

„Legjobb is lesz, ha a küldöttség egész őszintén be fogja vallani, hogy biz' ők is megkívántak egyetmást a mi egyházi intézményeink közül, s ezzel az ártatlannak látszó indítvánnyal akarják megkezdeni reactionarius munkájukat.”

A témát egy rövid ideig még folytatja, majd a lezárása után az írása végére érve így búcsúzik az olvasóktól:

„Én üdvözlöm a küldöttséget, hogy utat nyit a kerületnek arra, hogy levetkezze azt a szigorú, csökönös protestáns érzületet, mely eddig jellemezte. Most egy kisszerűnek látszó lépés, majd több és nagyobb. Így szokott az egymás után következni. Én figyelemmel fogom kísérni az önök működését ezután is. Higyéek meg: örömmel fogjuk kebleinkre ölelni önöket, csak siessenek a most megnyílt pályán előre; ne tétovázzanak sokat, az egyedül idvezítő egyház ajtaja nyitva áll számukra.”

10-11 számmal később érkezett egy írás, ami részben egy válasz is az előbbi levélre dr. Heiszler József tollából *A felekezeti lét jelentősége* címmel két lapszámon keresztül,⁴⁹ melyben egyértelműen kiáll a különböző felekezetek léte mellett, mi több, azok szükségszerű létezése mellett érvel. A szerző így kezdi sorait:

„Miután azon ellenhatás, melyet a tiszántúli egyházkerület az unitáriusokkal szemközt kifejtett, meg folyvást érzékenykedésekre szolgál alkalomunk megkísérlem azt a felekezeti lét jelentőségének kifejtésével lecsendesíteni.”

„Nagyon felületes felfogása volna az a dolgoknak, ha valaki a két formát egészen közönyösnek tartana, állítván, hogy a felekezetek csak külsőleg különböznek egymástól, de lényegben azonosak.

Az egyetemes élet, mely a mindenségben nem, faj s egyedek végtelen különféleségeiben terjeszti magát szemünk elé, a mely az egyetemes befogadni nem képes, vajjon nem arra kényszeríti-e a gondolkozót, hogy tartsa tiszteletben azon myriád⁵⁰ különféleségét, melyben az egyetemes élet a maga tartalmát terjeszti elénk szellemünk táplálására, s odasegítésére, hogy az eleje rakott lépcsőzeteken a nagy abszolutumig emelkedhessék. Így vagyunk az abszolút szellem azon magasabb életmozzanatával is, melyet keresztyén elvnek nevezünk, a melyben, mint magasabb világfejlési csomópontban, magasabb isteni élet indult meg az emberiségi élet körében.

⁴⁹ *Sárospataki Lapok*, 1888. 27. sz. 481–485. has., 28. sz. 501–507. has.

⁵⁰ Myriád: megszámlálhatatlanul sok.

Kérdem minden elfogulatlan elmétől: vajjon a létező ker[esztény]. felekezetek közül kizárólag egy képes-e azon isteni életelv egész tartalmát elénk terjeszteni? Bizonyára nem. Hanem valamint az egyetemes élet tartalmát az Universum mutatja fel; úgy a ker[esztény]. elvet a maga egészében, a jelentékenyebb, azaz irányképviselő felekezetek összesége fogja csak előterjeszteni. A felekezetek tehát absolute szükséges életfejlési mozzanatait az azokban nyilatkozó elv tartalmának.”

„Az uniót különféle oldalról és sokszor megkísérlettek már előttünk is, de annak létesítése nem állott a szent ügy érdekében s a világ végzésében, s így annak meghíúsulni kelle. Ezen szellemvilági nap különvált sugarai egyesülhetnek ugyan egy góc-pontban, de – fájdalom – bár azt János apostol felmutatta a szeretet nagy elvének mindenek föle emelése által, mondván, hogy az Isten szeretet, s a ki a szeretetben marad, Istenben marad és Isten abban; de ezen góc-pont (mely egyesít és nem absorbeal) felkeresésére még nem indult el a világ. Sok nyomor és szenvedés verestengerén kell még az embervilágnak keresztülgázolni,⁵¹ míg egyesülni fog az ígélet ama szent földére, odahagyva az egymást elnyomás és üldözés, az önösség es vakbuzgótság vértől és könytől ázott rideg földet. Miképen e góc-pont képes egyesíteni az egy nap szétvált sugarait, de azokat nem fosztja meg egyedi minősültségöktől, hanem megőrzi azokat, mint a tartalom életelemeit, substantialis kellékeit azonképen az »egy akol és egy pásztor« mysticus tana nem várhat s nem jogosult oly megoldásra, a mint azt az »Egy katolikus« (máskülönb higgadt és humanus) nyilatkozata értelmezte, hanem úgy lesz az megoldva, hogy az »egy fény«, prismaticus színsávolyai létjogosultságukat fentartják továbbra is; mert azok az »egy fény«-nek lényegéhez tartoznak, s annak egész tartalmát együtt terjesztik elő.

Ily prismaticus színsávolyai a ker[esztény]. elvnek, amaz egy isteni fénynek, az irányképviselő felekezetek épen azért létezésük absolute szükséges. Ne is igyekezzenek azok azon, hogy egymásba átmenjenek, hanem hogy egymásra életirányokkal hatva, egymást az eredeti élet fentartására segítsék, s így keressék fel gondosan, lelkiismeretesen, hogy minő elemet képviselnek ők, mi az ő missiojuk a világ- vagy egyetemes élet körében; mi az az eszme, melynek megvalósítása az időben reájok bízva van. Hic Rhodus, hic salta.”⁵²

Heizler József úgy vélte, „minden felekezet, épen azért, mivel felekezet, lényegében valami kizárólagosság; mert valamely külön elv vagy eszme létalakja, vagy annak külön substantialis módja”. Továbbá szerinte a „felekezeti létezés oly jogosult, mint létjogosak az »egy fény« prismaticus színsávolyai.” Ezután tovább folytatta az „Una fides salvifica”, azaz „egy üdvözítő hit” szemlélete elleni eszme-futtatást, lezárván az írásának első részét. A következő rész felvezetőjében a következőképpen fogalmaz:

„a protestantismus egyedüli tényezővé tétetvén, máshova, mint a negatio-ba, nem vezethet, a mit már ellenfeleink oly sokszor vetettek szemünkre. Itt az ideje, hogy tisztázzuk álláspontunkat. A reformationak ugyanis (a

⁵¹ Utalás Mózesre és az általa kettényitott Vörös-tengerre.

⁵² Hic Rhodus, hic salta: Itt van Rhodosz, itt ugorj! A mondás értelme: Most mutasd meg, hogy mit tudsz.

mi mégis a földolog) két princípiuma van. Az egyik a materiale, a másik a formale.”

A materiale principium szerinte íráselvű, azaz mindenféle emberi gondolatot mellőzve, kizárólag a Szentírásra hagyatkozás. A „másik az alak, a melyben ezen lényeg nyilatkozik és subsistál”. A vizsgálódás és a lelkiismereti szabadság szerinte, „hogya t[udni]. i[illik]. az emberben levő isteni az írásban levő isteninek felkeresésében, annak vallásában és gyakorlásában senki es semmi által ne korlátoztassék”. A legfontosabbnak azt tartja, hogy „igyekezzünk theológiánkat mindenekelőtt erős bölcsészeti alapra fektetni, s annak tételeit ne hagyományok, canonok, decretalék, syllabusok, brévék és bullák tekintélyével magyarázni, hanem mindent saját eszméjével igazolni”.

Felemlegeti, hogy évekkel ezelőtt is élesen tiltakozott, mikor a debreceni zsinat szemben az addigiakkal, amik „homlokaikon a helvét hitvallás címét viselték, a debreceni letörölte azt onnan, s lettünk egyház, confessio nélkül, társadalom, programm nélkül; mert hiszen az »Evangelium« nem programm, nem jelzője valamely specialis felekezetnek; e címhez joga van valamennyinek. Az a »ref.« szó sem jelző, mert a reformatio körébe több, mint 30 felekezet tolakodik.” Úgy véli ez is annak az eredménye, hogy az alak a tartalmat nem tűri maga mellett, hogy a „formale” kiúrtja a „materiale”-t. Úgy véli, hogy a keresztény elv eleve három irányban nyilatkozott, „János, Pál és Péter szellemében, mint kedély, gondolkodás s hagyományos törvényszerűsködés vagy tekintély”. Már csak emiatt sem lehet egyoldalú a fejlődés. Szerinte Pál irányát a reformátusok, Péterét pedig a katolikus egyház követi. Ezután a pápa csalhatatlanságának dogmája ellen szólal föl, mivel szerinte, ha egy személy csalhatatlan, akkor nincs értelme zsinatnak, ami a kereszténység egy fontos eleme. Továbbá Mária szeplőtelenége ellen is felszólal, mivel ha ő szeplőtelenül született, a szüleinek is szeplőtelennek kellett volna lenniük, ami viszont már az eredendő bűn tanát ássa alá, melyre az egész megváltási rendszer épült a kereszténységben. Ez irányú hosszas fejtegetései után nem csak problémákat fest le, mint sokan mások, hanem megoldási javaslata is van.

„Mindenek felett a theologiai erős, önálló bölcsészeire kell fektetni. Teljes bölcsészeti szakintézetünk. nincs sehol, s ifjaink bölcsészeti szakképzettség nélkül mennek a theologiaira és ott csakis egy iránynyal találkoznak. A dogmatikának két tanszéket kell felállítani, hol a két különböző irány szabadon taníttassak, hogy kellő időben alkalom adassék egy új nemzedéknek gondolkodni, bírálni és választani, hogy ne lephesse meg őket az élet akkor, mikor már a pályán állanak, hanem hadd ismerje eleve a helyzetet és a célt, mely fele törekednie kell.”

Egy teljes egyesülést elutasító, de mégis az együttműködést előirányzó búcsúval zárja gondolatait

„Nincs más óhajtasom, minthogy azon irányzatok, feladatukat felismerve s életjogosultságokat különösen tisztelve s így egymásra jótékonyan hatva, együttessen, s nem egymást rongálva tartsanak a közcél felé, [...]”

Heiszler József két évvel később ismét foglalkozott a *Sárospataki Lapok* hasábjain a kérdéssel *Unio* című írásában, de ekkor már kizárólag a református és az evangélikus egyház közötti unió kapcsán.⁵³

20. századi kitekintés

Végül meg kell említenünk, hogyan ismertette 1943-ban az ekkor már *Sárospataki Református Lapok* a Szent István Társulat közgyűlésén Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás gondolatait a keresztény unióról:

„Nem katolikus testvéreink pedig – amint többeknek megnyilatkozásai-
ból kitérünk – a maguk vallási felfogásából szintén nem hajlandók engedni.
Igaz ugyan, hogy ezek az utóbbi megnyilatkozások ennek ellenére mégis
lehetségesnek gondolják az egység létrehozását, még pedig olyformán,
hogy a katolikus anyaszentegyházat, továbbá a keleti szertartású, nem
egyesült, valamint a jövőben talán valami egységbe tömörülő protestáns
keresztény vallási szervezeteket egy-egy résznek tekintik és az említett ré-
szek egy magasabb egységben olvadnak össze, amelyben azonban exis-
tenciális különállásukat és eddigi tanításukat is megtartanák. Csakhogy ez
az út minden jószándék mellett is járhatatlan volna, mert nem vezetne
igazi egységre, ha az egészben a részek különállásukat megtarthatnák és
éppen a legfontosabb dolgokra vonatkozóan a többi rész tanításával ellen-
tétes tanításuk megmaradna. Krisztus nem több, hanem csak egy egyhá-
zat alapított, tehát Krisztus egyháza nem állhat részekből, sem valamely,
az emberektől létesítendő magasabb egységnek része nem lehet. Azonban
bár a vallási egység reményéről mi magyar katolikusok sem mondunk le,
most mégis úgy látszik, hogy előbb inkább a nemzeti élet terén találunk
egymásra, ami szintén nagyon értékes és kívánatos eredménye lesz az
egységi törekvésnek.”⁵⁴

⁵³ *Sárospataki Lapok*, 1890. 52. sz. 1089–1093. has.

⁵⁴ *Sárospataki Református Lapok*, 1943. 12. sz. 48. p.

Azonban ez a beszámoló már egy teljesen más légkörben jött létre. Az 1930-as évek második felétől beindult egy közeledés – részben politikai okokból – a magyarországi egyházak között. Az egységesülés gondolatát Bangha Béla ültette el a köztudatba. A témával részletesen foglalkozott Giczi Zsolt,⁵⁵ illetőleg a törekvések egyik szereplője maga, Király Kelemen,⁵⁶ aki művében a reformáció kora óta taglalja a különböző kezdeményezéseket. A korszak görögkatolikus és római katolikus közeledésének kérdésével pedig jelen sorok írója foglalkozott,⁵⁷ továbbá adott ismertetést a korszak általános összképéről.⁵⁸

---

⁵⁵ GICZI ZSOLT: Egy eszmecsere és előzményei: vélemények a katolikus-protestáns egység megvalósításának lehetőségéről a Magyar Szemle és a Protestáns Szemle 1937-1938-as évfolyamaiban. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*. Tom. CVIII. Szeged, 1999. 65–83. p.; Uő: „A magyarság lelki egysége felé”. A katolikus–protestáns egységtörekvés Horthy-korszakbeli történetéhez. In: *Credo*, 2000. 1–2. sz. 17–24. p.; Uő: Kőnig Kelemen és Az Egység Útja című folyóirat indulása. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*. Szeged, 2002. 99–114. p.

⁵⁶ KIRÁLY, 1965.

⁵⁷ GODZSÁK ATTILA: A Szent Miklós Magyarországi Uniós Szövetség. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2017. 1. sz. 20–40. p.; Uő: Papp Antal és a Miskolci Apostoli Exarchátus az egyházi unionizmus egy XX. századi fejezetében. In: „Az úr az én erősségem” (Zsolt 18,3) – 150 éve született Papp Antal c. küzikei érsek. Szerk.: Papp András. Miskolc, 2017. 113–117. p.

⁵⁸ GODZSÁK ATTILA: Az egyházi unionizmus a két világháború közötti Magyarországon. In: *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. Szerk.: Végheő Tamás. Nyíregyháza, 2019. (Collectanea Athanasiana, I. Studia, 10.) 95–107. p.